

Arto Luukkanen

VENÄJÄN VALLANVAIHDOSTEN JULMA HISTORIA

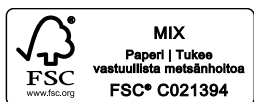
DOCENDO

Arto Luukkanen

VENÄJÄN
VALLANVAIHDOSTEN
JULMA HISTORIA

DOCENDO

Ensimmäinen painos

© Arto Luukkanen ja Docendo 2026

Docendo on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä

Lönnrotinkatu 18 A, 00120 Helsinki

Kansi: Kalevantuli | Matti Vartiala

Taitto: Keski-Suomen Sivu Oy

ISBN 978-952-850-665-2

Painettu EU:ssa

Tuoteturvallisuusasioihin liittyvät tiedustelut:

tuotevastuu@docendo.fi

SISÄLLYS

Alkusanat ja kiitokset	7
I Väkivallan vai myötätunnon Venäjä?.....	11
II Kirveestä keisarikuntaan	45
III Keisarikunnasta Gulagiin	129
IV Gulagista Putiniin	215
V Sekurokration aika ja valtiollisen väkivallan renessanssi	297
VI Hullun kuskin kyydissä	331
VI Loppusanat: valtiollinen väkivalta Venäjällä ...	377
Viitteet.....	417
Lähteet ja kirjallisuus	455
Henkilöhakemisto	477

ALKUSANAT JA KIITOKSET

Väkivalta Venäjän vallanvaihtojen historiassa alkoi askarruttaa minua vuonna 1998, kun venäläisiä toisinajattelihoita ryhdyttiin salamurhaamaan.

Murhia toteutettiin yksi kerrallaan samaan aikaan, kun demokraattinen ”toinen Venäjä” väistyi. Demokratia hävisi, ja sen tilalle asteli menneisyydestä tuttu väkivaltakoneisto. Palattiin vanhaan.

Muutos vei aikansa, mutta suorasukaisesta ja vaivihkaa toteutetusta väkivallasta tuli Venäjällä pian taas banaalia arkipäivää. Kaikki tämä tapahtui sen jälkeen, kun Vladimir Putinista oli heinäkuussa 1998 tullut Venäjän tiedustelupalvelu FSB:n johtaja.

Ensimmäisenä tapettiin tunnettu toisinajattelija ja demokraatti Galina Starovoitova marraskuussa 1998. Venäjän omaksitunnoksi kutsuttu toimittaja Anna Politkovskaja salamurhattiin vuonna 2006. Maan uutta poliittista tulevaisuutta edustanut poliitikko Boris Nemtsov tapettiin vuonna 2015, ja poliitikko Aleksei Navalnyi murhattiin tylästi vankileirillä helmikuussa 2024.

Uteliaisuuteni ilmiötä kohtaan heräsi. Miten se liittyy Venäjän historiaan? Miten tämäntyyppinen valtiollinen väkivalta on nivoutunut maan menneisyyteen ja sen vallanvaihtoihin?

Vastauksia löytääkseen on mentävä mahdollisimman kauaksi historiaan. Miten Venäjän varhaisvaiheiden ”kirveen ja

miekan runous” yhdistyy mongolien armottomaan väkivaltaan? Entä miten Iivana IV Julman sadistiset julmuudet liittyvät Moskovan suuriruhtinaskunnan yritykseen luoda Rurikovitsien hallitsema absoluuttinen valtio? Kuinka Romanovien yli 300-vuotinen dynastia käytti väkivaltaa modernisoidakseen maataan?

Entä neuvostoaika? Miksi Pariisin kahviloissa, Zürichin kirjastoissa ja British Libraryssä ahkerasti istunut älymystön edustaja Vladimir Uljanov Lenin tavoitteli vallankumouksen jälkeen armotonta väkivaltaa? Siitäkin huolimatta, että syksyllä 1917, juuri ennen vallankumousta, Lenin kirjoitteli Helsingin Oulunkylässä *Valtio ja vallankumous* -teostaan, jossa hän vakuutti lukijoilleen, että sosialismissa valtio ja sen väkivaltakoneisto hävitetään.

Miten stalinistinen väkivalta sitten rappeutui nykyiseksi sekurokraattiseksi ja uusstalinistiseksi väkivallan koneeksi? Entä kuinka käy Putinin hallinnon, kun siltä loppuvat rahat, usko ja tulevaisuudenvisiot?

Olen pohtinut paljon myös sitä, onko julmuus erityisen venäläinen luonteenpiirre. Onko se yhtä olennainen osa yhteiskuntaa kuin Venäjän maailmankuulu korkeakulttuuri? Onko Butšan verilöyly venäläisempää kuin Puškin, vai ovatko ne kenties saman asian kääntöpuolia?

Ja miten tehdä tästä kaikesta suuri synteesi? Etenkin nykyaikana, kun yliopistojen arvokkaimmaksi lopputuotteeksi ja korkeimmaksi älynväläykseksi arvostetaan toisella kielellä kirjoitettu vertaisarvioitu erikoisartikkeli, joka ei saa olla liian pitkä ja jonka lukee parhaimmillaan noin 50 kollegaa ympäri maailmaa.

Näitä asioita suvereenisti pohtineet professorit ja ansioituneet tutkijat ovat jääneet eläkkeelle – jatkaen kuitenkin onneksi tutkimuksiaan – tai astuneet taivaallisiin yliopistoihin.

Siellä monografoitaan kirjoittelevat nyt esimerkiksi Osmo Jussila, Tauno Tiusanen, Thomas Parland, Antti Karppinen ja Ilmari Susiluoto. Uudet tutkijasukupolvet puolestaan keskittyvät lyhyisiin artikkeleihin ja blogeihin tai päivystävät ahkerasti tv:ssä.

Vielä vuosituhanen vaihteessa oli toisin. Silloin ajateltiin, että suuret monografiat, joissa kyetään ottamaan esille monimutkaisia yhteiskunnallisia kysymyksiä, ovat historian-tutkimuksen ehdotonta ja korkeinta huippua. Sellaisten tekeminen vaatii nimittäin kypsyttää ja harkintaa. Samoin uskottiin siihen, että näistä suurista asioista pitää kirjoittaa suomeksi, jotta tämä kieli ei rappeutuisi kyökkikieleksi jonnekin Euroopan takametsien marginaaliin.

Edellä mainituista haasteista huolimatta päätin tarttua tähän aihepiiriin. Kävi myös niin onnellisesti, että vuonna 2023 minulla oli aikaa käynnistää jo pitkään pohdinnan alla ollut kirjoitusurakkani. Matkan varrella aihe on osoittautunut entistäkin ajankohtaisemmaksi, sillä vuosina 2025–2026 alkoi näyttää siltä, että Venäjän nykyinen hallinto päätyy umpikujaan. Valtiollisen väkivallan tie näyttää kohtaavan luonnollisen saturaatiopisteensä. Tai kuten Ukrainan presidentti Volodymyr Zelenskyi totesi Vladimir Putinille 4. kesäkuuta 2026 lähettämässään avoimessa kirjeessä: ”Kun Venäjä väsyä, tulevat muutokset.”

Haluan kiittää lämpimästi kustantaja Juha Janhosta Docen-dolta. Hän on uskonut tähän kirjaan eikä *canceloinut* minua. Kiitän hartaasti myös kustannustoimittaja Annukka Kaarelaa. Kaikki kirjan virheet ovat luonnollisesti kirjoittajan vastuulla.

Marsalkka Mannerheimin syntymäpäivänä 4. kesäkuuta 2026

Arto Luukkanen

VÄKIVALLAN VAI MYÖTÄTUNNON VENÄJÄ?

Tämä kirja kertoo väkivallasta Venäjän vallanvaihdossa.

Väkivallasta, jota maassa on harjoitettu, kun on pyritty valtaan tai on pyritty pitämään siitä kiinni.

Runollisesti voisi todeta, että Venäjän valtiollisuuden kehdon ääressä on seisonut alusta saakka kolme tärkeää haltijatar-kumia. Ensimmäinen niistä on nimeltään Silmitön Väkivalta, toinen Satunnainen Mielivalta ja kolmas Rajaton Itsevalta.

Venäjän historia ei väkivallan esiintymisen suhteen tietenkään eroa muusta ihmiskunnan historiasta. Muissakin maissa vallanvaihdot ovat olleet täynnä julmuutta, juonittelua, sadismia, kärsimystä ja verta. Mutta onko Venäjän vallanvaihdossa ollut joitakin väkivallankäytön erityispiirteitä?

Neuvostoliittolainen poliitikko ja Gorbatšovin perestroikan pääarkkitehti Aleksandr Nikolajevitš Jakovlev (1923–2005) julkaisi vuonna 2000 kirjan valtiollisesta väkivallasta Neuvostoliitossa.¹ Siinä Jakovlev, jolla oli pääsy arkaluontoisiin arkistoihin ja salaisen poliisin dokumentteihin, kuvasi, kuinka Neuvostoliitto oli tosiasiallisesti ollut ”väkivallan valtio” (*gosudarstvo nasilija*).

Hänen mukaansa Neuvostoliiton olemassaolo perustui terroriin ja väkivaltaan. Kyseinen valtio rakentui yksinomaan valheelle ja alistamiselle. Toisaalta väkivallan käyttö Neuvosto-

liitossa oli Jakovlevin mukaan vain jatkumoa, sillä koko Venäjän valtion menneisyys perustuu julmuuksiin omaa kansaa vastaan. Professori Stéphane Courtois'n *Kommunismien mustan kirjan* tavoin Jakovlevinkin teos oli jyrkkä henkilökohtainen syytös neuvostojärjestelmää kohtaan.

Ranskalainen diplomaatti, markiisi Astolphe de Custine esitteli vuonna 1839 julkaisemassaan matkakertomuksessa Venäjän absoluuttisena ja despoottisena valtiona, jossa valta ei perustunut lakiin vaan pelkoon, mielivaltaan ja väkivaltaan. Oliko kyseessä ranskalaisen markiisin ennakoluuloinen ja snobistinen kömmähdys, jota kukaan venäläinen ei allekirjoita? Oliko *La Russie en 1839* -kirjassa esitetty väite pelkkä laiska läntinen yleistys vai oivaltava sisäistys Venäjästä?²

Entä onko Venäjän vallanvaihtojen yhteydessä tapahtuneessa väkivallassa ollut jotain järkeä? Diplomaatti ja runoilija Fjodor Ivanovitš Tjuttšev (1803–1873) antoi ymmärtää, ettei Venäjää voi järjellä ymmärtää. Merkitseekö se sitä, että myös maassa harjoitettavaa väkivaltaa on mahdotonta tajuta? Onko Venäjä tässä mielessä erityistapaus? Liittyykö maan vallanvaihtojen ja mullistusten historioihin tai maan eliitinvaihdosten traditioihin jotain ainutlaatuista?

Tämä kirja kertoo väkivallasta, mutta tasapuolisuuden nimissä mainittakoon heti näin alussa, että venäläisten kansalliseen identiteettiin on sanottu kuuluvan olennaisena osana myös seuraavia asioita: myötätunto ja uhrimieli, armon osoittaminen sekä laupeus.³ Miten nämä vastakkaisilta näyttävät puolet sopivat toisiinsa? Entä miten Venäjän hallinnon harjoittama sadistinen väkivalta on voitu yhdistää maan niin sanottuun imperialistiseen viattomuuteen?⁴

Kirjailija Fjodor Dostojevski (1821–1881) on kuvannut Venäjän valtiollisen väkivallan vastapainona niin sanottua venäläistä sielua, jonka ytimessä on hänen mukaansa aito

kristillinen ja antieurooppalainen myötätunto. Dostojevskin mukaan vallanpitäjien harjoittama väkivalta ja tavallisten ihmisten osoittama myötätunto yhdistyvät venäläisessä identiteetissä kärsimyksen kautta. Logiikka on yksinkertainen: väkivalta aiheuttaa kärsimystä, mikä puolestaan herättää myötätuntoa ja vahvistaa kansallista yhtenäisyyttä.

Tarjoaako Dostojevski tässä kulttuurisen avaimen, joka auttaa ymmärtämään Venäjän julmaa historiaa, vai onko kyseessä vain kansallinen sielunhoito, sensaationälkäinen hersyttely, jolla on paikattu venäläisten itsetuntoa ja alemmuudentuntoa lännen edessä? Onko myötätunto todella venäläisyyden ydin, vai onko se pelkkä myytti?⁵

Tällaisten vaikeasti yhteensovitettavien tekijöiden tasapainoinen pohtiminen on tietenkin haastavaa. Voidaankin kysyä, onko näillä kirjallisilla ideoilla mitään vastinetta oikeassa elämässä. Väkivallan ja myötätunnon yhtäaikainen esiintyminen kertoo joka tapauksessa siitä, miten Venäjän historiassa ääripäät täydentävät toisiaan. Ja ehkä myös siitä, että valta ja hallittavat ovat toisistaan riippuvaisia vastakohtia. Vallanpitäjien sattumanvarainen ja silmitön väkivalta sekä rajaton itsevalta kohtaavat arkielämässä tavallisen kansan myötätunnon, jota hallittavat tuntevat väkivaltaa kohdanneita ”onnettomia” (*netšastnyi*) ja jopa tuomittuja rikollisia kohtaan.⁶

Paradoksi on ja pysyy. Miten maasta, joka on synnyttänyt kirjailija Lev Tolstoin, runoilija Aleksandr Puškinin, taiteilija Ilja Repinin ja säveltäjä Sergei Rahmaninovin, voi kummuta myös Ukrainan sodan kaltainen julmuus?⁷ Entä miten ukrainalaisten, veljeskansan, silmitön tuhoaminen sopii yhteen ortodoksisen kirkon kristillisen perinteen kanssa? Ja kuinka kuvioon istutetaan häikäilemätön propaganda? Miten Ukrainasta tuli natsi-valtio, lännen johtajista ”pikku porsaita” ja meidän presidenttimme Alexander Stubbin genetiikasta löydettiin natsi?

Väkivallan kansalliset erikoispiirteet Venäjällä

Suomalaisnäyttelijä Ville Haapasalo saavutti itänaapurissa 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa valtavaa suosiota esiinnyttyään kahdessa elokuvassa. *Metsästyksen kansallisia erikoisuuksia* julkaistiin vuonna 1995 ja *Kalastuksen kansallisia erikoisuuksia* kolme vuotta myöhemmin.

Elokvien tyytilaji on farssi, mutta siitä huolimatta etenkin niistä ensimmäinen näyttää jotain hyvin olennaista venäläisestä yhteiskunnasta. Elokuvasta tuli Venäjällä todella suosittu, suorastaan ikoninen teos. Syy suosioon on yksinkertainen, sillä 1990-luvulla maa etsi omaa kansallista identiteettiään – sen löytämiseksi julistettiin jopa kilpailu. Kilpailun tarkoituksena oli määritellä Venäjän valtiolle uusi olemassaolon idea.

Elokuvassa Haapasalo esittää mukavaa ja hauskaa *tšuh-naa*, joka haluaa kirjoittaa kirjan venäläisestä metsästyksestä. Hahmo toimii kontrastina reippaille ja kunnollisille venäläisille, jotka hääriävät elokuvassa väljästi metsästyksen teeman ympärillä. Asetelma paljastaa selvästi sen, miten venäläiset näkevät mielellään oman yhteiskuntansa erityisenä.

Huumori syntyy elokuvassa tahattomasta hyperbolasta, normaalista elämästä poikkeamisesta ja hersyvistä liioittelusta. Elokuvan juoni korostaa sitä, että ulkomaalaisten on mahdollista ymmärtää niitä paradokseja, joita Venäjään liittyy.

Kaiken kaikkiaan elokuvassa yhdistyy kaksi mysteeriä: metsästys ja sen kansallinen idea. Tuloksena on elämäkin suurempi seikkailu, jossa kohelletaan, hillutaan, toimitetaan rituaaleja, metsästetäänkin. *Kalastuksen kansallisissa erikoisuuksissa* eksytään jopa Suomen puolelle ja palataan sitten takaisin.

Ajatusta venäläisistä erityispiirteistä voisi jatkaa ja todeta, että kuten huumorissa, myös Venäjän vallanvaihdossa on omat kansalliset erikoisuutensa. Venäjä on ollut kautta historiansa

kahlittu ja sidottu väkivaltaan eikä oikeastaan näytä kykenevän pääsemään siitä irti.

Perussyys on yksinkertainen. Valtiollisen väkivallan motiivit ja sen perusteet tiivistyvät lopulta kysymykseen siitä, mitä Venäjän valtio on. Kenen se on? Miten valtion roolia tulkitaan? Onko se hallitsijan henkilökohtaista ”omaisuutta” eli onko se *ulus*, kuten mongolit uskoivat?⁸ Onko se isänperintöä (*patrimonium*), vai onko valtiolla oma autonominen asemansa suhteessa hallitsijaan? Vai kuuluuko Venäjä sen asukkaille ja kansalaisille?

Eräs ominaispiirre Venäjän vallanvaihtojen historiassa on se, että niissä ei ole taisteltu pelkästään vallasta, vaan samalla on kamppailtu myös omaisuudesta ja lopulta jopa hengestä – kuten mafiamiesten välisissä otteluissa. Vankeja ei oteta, eikä hallitsijoilla tai hallittavilla ole näissä välienselvittelyissä eläkejärjestelyjä. Jos on, merkitsee se sitä, että regiimin taru on loppumassa. Lempeys ei ole koskaan ollut kovaa valuuttaa Venäjän politiikassa.

Aiheuttaako vallan patrimoniaalinen luonne Venäjällä sen, että poliittinen muutos vaatii aina perusteellista väkivaltaa? Säilyykö tämä käytäntö, vai onko Venäjä tässä mielessä matkalla kohti ”normatiivisuutta” ja kansainvälisesti hyväksyttävempiä malleja?⁹

Tällä hetkellä näyttää siltä, että normatiivisuuden aika on vielä kaukana. Venäjä on sodassaan Ukrainan olemassaoloa vastaan omaksunut niin sanotun ylenmääräisen väkivallan (*excessive violence*) politiikan, raakalaismaisen sadismin ja vastarintaa tekevien ukrainalaisten dehumanisoinnin.¹⁰ Voidaan hyvällä syyllä pohtia, onko tässä sodassa osoitettu sadismi sekä kaupunkien ja siviiliväestön säälimätön tuhoaminen perua neuvostoajoilta vai vielä kauempaa mongolien kaudelta. Onko Butšan verilöyly tosivenäläisyyden parempi tunnusmerkki kuin

Puškinin kauniit säkeet tai Dostojevskin ja Tolstoin upeat romaanit:¹¹

Vai onko niin, että venäläisyyden idea ja maan kansallinen liima ovat pelkistettyinä silkkaa raakalaisuutta? Onko Venäjä olemassa vain siksi, että sen vallanpitäjät käyttävät brutaalia voimaa ja sadismia? Onko siellä voimassa periaate ”voima on totuudessa”, kuten suosituksen *Brat 2* -elokuvan päähenkilö väittää? Vai onko Jumala peräti totuudessa eikä voimassa, kuten ruhtinas Aleksanteri Nevskin kerrotaan todenneen.¹²

Vielä kerran: Tämä kirja porautuu Venäjän historian murroskohtiin ja keskittyy itänaapurin vallankäytön ytimeen, väkivaltaan ja sen harjoittajiin. Kirja kuvaa Venäjän väkivallan historiaa aina talonpoikien kohtaamista ”solmuruoskan iloista”¹³ aatelisten murhiin heinähangolla, tsaarien ampumisiin ja kuristamisiin sekä neuvostovallan sadistiseen salaisen poliisin terroriin – unohtamatta tietenkään sitä väkivaltaa, joka Venäjällä nyt vallitsee.

Venäjän, Ukrainan ja Valko-Venäjän valtiollisen historian katsotaan alkavan Kiovan Rusin valtiomuodostelmasta, ja siksi valtiollisen väkivallan ja vallanvaihtojen tarkastelu on luonnollista aloittaa jo näistä varhaisista ajoista. Kirja ei kuitenkaan ole mikään systemaattinen Venäjän historia. Väkivallan tarina on selektiivinen, ja joskus on välttämätöntä pysähtyä käsittelemään joitakin asioita perusteellisemmin.

Kirjan aihe on perusteltu ja sopii aikaan, jolloin monet odottavat Venäjältä vääjäämätöntä poliittista muutosta. Hal litseva presidentti on jo iäkäs, mutta ei sentään yhtä seniori kuin Zimbabwen diktaattori Robert Mugabe oli silloin, kun hänet syrjäytettiin. Putiniakin kuitenkin odottaa se vääjäämätön kohtalo, joka on joskus edessä meillä kaikilla.

Näyttää itse asiassa siltä, että taistelu vallasta on Venäjällä jo alkanut. Nyt käydään nimittäin hiljaista ja armotonta

kulussientakaista sotaa, jossa liikemiehet ja valtionyhtiöiden johtajat kuolevat salaperäisesti, putoavat kerrostalojen ikkunoista tai ampuvat itsensä. Mihin se oikein johtaa?

Kirjan lopussa käsitellään Venäjän historian uutta murroskohtaa: sitä, miten Putinin johtama sekurokratia näytti vuosina 2025–2026 vajoavan poliittiseen umpikujaan. Se ei enää kääntynyt väkivallalla ja terrorilla pelkästään naapureitaan vaan myös omia yksityisiä kansalaisiaan vastaan.

Venäjän valtiollisen väkivallan parametrit

Ennen kuin siirrymme tarkastelemaan yksityiskohtaisemmin Venäjän kulloisessakin vallanvaihdossa harjoitettua väkivaltaa, on tarpeen käydä läpi joitakin Venäjän valtiollisen väkivallan parametrejä. Ne liittyvät muun muassa siihen, millaisena kansalaiset ja ortodoksinen kirkko näkevät valtion roolin ja sen harjoittaman väkivallan. Poikkeavatko ne siitä, miten valtioon suhtaudutaan lännessä?

Koska väkivaltaa ja sen käyttöä kannattaa tässä tapauksessa tulkita mahdollisimman laajasti, on tarpeellista käsitellä myös sitä, miten hallittavat ovat käyttäneet väkivaltaa kumotakseen vallan tai protestoidakseen vallanpitäjien toimintaa vastaan. Sillä kuten muuallakin, on valtaa Venäjällä toki myös vastustettu. Hallittavat eivät ole aina kääntäneet toista poskeaan. Onko näissä kapinoissa ja kansannousuissa ollut jotain erityisen venäläistä?

Aloitamme kuitenkin pohtimalla, onko Venäjä todella predestinoitu – ennalta määrätty – silmittömään väkivaltaan. Miten esimerkiksi kansalliset stereotyyptit vaikuttavat asiaan? Venäläisen filosofin Nikolai Berdjajevin (1874–1948) mukaan Venäjän kansan sielu on feminiininen ja nöyrä – ei siis julma

tai sadistinen, kuten jotkut väittävät, vaan hellän vaaliva ja auttava. Eikä sillä ole halua harjoittaa imperialismia.¹⁴ Berdjajevin mielestä alkuperäinen Venäjä ei mässäillyt väkivallalla, vaan se oli mukautuvainen ja lempeä. Sillä ei ollut läntisestä ritari-laitoksesta tuttua miehistä perinnettä.

Sen sijaan se olisi tarvinnut Euroopasta ”sulhasekseen” sopivan miehistä, mutta hellän parin. Kuten professori Timo Vihavainen omassa suositussa blogissaan tulkitsee Berdjajevia: oli onnetonta, että Venäjä sai omaksi valtiolliseksi sulhasekseen Pietari Suuren, joka raiskasi sen niin monella tavalla. Sitten ylkämieheksi tuli saksalainen byrokraatti, joka jatkoi tätä käytäntöä teknisemmin.

Tähän voisi vielä lisätä, että tsaristisen byrokraatin jälkeen Venäjää hyväksikäytti fanaattinen bolševikkinen puoluepamppu. Vuodesta 2000 lähtien sen sydämen valituksi tuli ideologioista vähät välittävä sekurokratia; turvallisuusupseeri, joka pyrki ”groomaamaan” Venäjää eli käyttämään sitä tois-tuvasti hyväkseen ja saamaan siitä taloudellista etua – jonka se sitten tuhlailetti Euroopassa.¹⁵ Uusi luokka vaati hallittavilta alamaisilta venäläisiä hyveitä ja konservatiivisuutta, mutta har-rasti itse kaikkia mahdollisia ylellisyyksiä.

Vallan vaihtoehdot Venäjällä ovat olleet perinteisesti yksin-kertaiset: joko voimakas johtaja tai anarkia. Maata on hallittu diktatorisesti ylhäältä käsin. Niin ruhtinaat, kaanit, tsaarit, keisarit, puoluejohtajat kuin presidentitkin ovat tarjonneet kansalle Berdjajevia lainaten sen haluaman miehistä ja lujan käden.¹⁶

On tietysti selvää, että totalitaristisissa valtioissa kilpailevat eliitin jäsenet ovat turvautuneet väkivaltaan joka puolella maailmaa. Esimerkiksi Ottomaanien imperiumissa uuden sulttaanin ensimmäisiä tekoja oli yleensä hankkiutua eroon omista veljistään ja muista mahdollisista vallantavoittelijoista.

Vanhan sulttaanin kuollessa kansa Istanbulissa näki selvästi vallanvaihdon konkreettisen julmuuden.

Kyse oli absoluuttisen vallan pakkotilasta – oli joko tapettava kaikki muut veljet tai sitten eristettävä heidät seraljiin. Kauhistunut kansa pääsi suremaan, kun vanhan sulttaanin kuoltua seraljin pihasta tuotiin haudattavaksi myös uuden hallitsijan nuorempien veljien ruumiit. Esimerkiksi sulttaani Mehmed III (1566–1603) käski vuonna 1595 valtaan tullessaan kuristaa yhdeksäntoista veljeään oman asemansa lujittamiseksi. Käytännön lopetti vasta sulttaani Ahmed I (1590–1617). Hänen valtakaudestaan lähtien nuorempia veljiä ei enää tapettu, vaan he jäivät palatsiin ikuiseseen kotiarestiin.

Armoton väkivalta on Venäjällä omaksuttu myös siksi, että maa on niin laaja. Suuressa pitkien välimatkojen valtiossa on ollut tarpeen käyttää lujaa kättä. Valta ei ole jakaantunut tasaisesti, ja siksi hallittaviin on pidetty tarkoituksella etäisyyttä. Näin hallinnon menetelmistä on tullut pakostakin mieltävaltaisia ja vallankäytöstä on sukeutunut persoonatonta.

Hallitsijan ja hallittavien fyysisen välimatkan lisäksi väkivallan merkitystä on korostanut myös se, että maassa on yleensä ollut vain kolme luokkaa: korkea eliitti ja sitä palveleva palvelusluokka sekä alimpana kansa, joka lopulta ”vaikenee”, kuten Aleksandr Puškin toteaa tsaari Boris Godunovista kirjoittamansa oopperan päätteeksi. Vallan välimatka ja etäisyys hallittaviin onkin ollut niin valtava, että julman väkivallan käyttöä on pidetty olennaisena osana maan hallintaa.

Toisaalta myös edistys ja modernisaatio ovat aina Pietari Suuren reformeista lähtien vaatineet toteutuakseen ankaraa väkivaltaa. Länsimainen elämänmuoto ja sen aikaansaama modernisaatio pakotettiin Venäjälle itkulla ja hammastenkirstytyksellä. Länsimaisen tekniikan, sivistyksen ja tapojen suurena kummina ja kasvattajana toimi Pietari Suuren *dubinka*

– tamminen sauva, jolla hän hutki laiskoja talonpoikia, epäluotettavia aatelismiehiä ja korruptoituneita suosikkejaan kohti modernia Venäjää. Ei ihme, että vanhauskoisten mielestä Pietari Suuri oli kissanaamainen ilmestyskirjan peto, Saatanan inkarnaatio ja antikristus, joka tuhosi ja häpäisi oikeauskoisen pyhän Venäjän läntisillä saastutuksillaan.¹⁷

Vanhauskoiset pyrkivät joko taistelemaan patriarkka Nikonin kannattamia uudistuksia vastaan suoralla väkivallalla, kuten tapahtui Solovetskin luostarin kahdeksan vuotta (1668–1676) kestäneessä piirityksessä, eristäytymään omiin oloihinsa tai tekemään kollektiivisen itsemurhan päästäkseen heti pois antikristuksen saastuttamasta maailmasta.¹⁸ Ajatus kollektiivisesta itsemurhasta on sinänsä looginen, jos ajatellaan, että kastettu ja kristillinen valtio on pyhä, mutta saastunut uutuuksien vuoksi. Saastumisen luonteeseen liittyy se, että se leviää ympäri maanpiirin. Siksi oli pyrittävä marttyyriin kuolemaan ja pelastettava sielu ennen kuin epäpyhäksi muuttunut valtio alkaisi käyttää pakkokeinoja ja kykenisi kuolemanpelon avulla taivuttamaan uskovaiset luopumaan uskostaan.

Tsaari on kaukana ja itsevaltainen

Vanha venäläinen sananlasku sanoo Jumalan olevan korkealla taivaassa ja tsaarin olevan kaukana (*Bog visoko, tsar daleko*). Suuressa maassa se merkitsee sitä, että paikallinen herra, *sudar* tai *barin*, on inhottavan paljon lähempänä kansaa kuin hallitsija, ja että hänen tahtonsa on tärkeämpi. Sama ajatus toistuu kiinalaisessa sananlaskussa ”Taivas on korkealla ja keisari on kaukana”. Molemmissa tapauksissa korostuu se voimattomuus, jota tavallinen ihminen kokee suhteessa valtaan. Voimattomuuden takana on myös naiivia uskoa hyvään hallitsijaan:

”tsaari antaa”, ”*tsar даст*”, ja on talonpoikien puolella herrojen pahuutta vastaan.

Vallan kaukaisuuden lisäksi Venäjän hallitsemisen väkivaltaa on sävyttänyt sattumanvaraisuus. Vallankäytön menetelmät ovat olleet epämääräisen ja epäloogisen mielivaltaisia. Maan hallinnon historiaa ovat ryydittäneet julmien menetelmien käyttö ja väestöä vastaan suunnatut pakkotoimet, kuten karkotukset Siperiaan, työleirit, Gulag, kollektivisaatio ja terrori. Väkivalta on voinut olla myös hyvin henkilökohtaista ja sadistista, kuten Iivana IV Julman ”valloittaessa uudelleen” Novgorodin. Hän riehui siellä itse kirves kädessä ja valvoi henkilökohtaisesti seivästyksiä, kidutuksia, ryöstöjä, raiskauksia ja ruoskintoja.¹⁹

Kolmas Venäjän valtiollisen väkivallan aspekti on se, että väkivalta voi olla mielivaltaisuuden lisäksi myös rajatonta (*bespredelnyi*). Rajaton väkivalta yhdistyy tässä äärettömään fyysisyyteen. Suora valta on merkinnyt lain väheksymistä ja poissaoloa. Se näkyy esimerkiksi Venäjän nykyisessä sotaa käyvässä armeijassa. Ukrainan rintamasta on tullut teollinen lihamylly, jossa upseerit kiristävät sotilailtaan rahaa siitä, etteivät nämä joudu rintamalle tai jos joutuvat, niin pääsevät edes sairaalaan haavoittuessaan.²⁰ Venäjän armeijan nykyistä toimintaa leimaavat perverssi väkivalta ja sadistinen mielivalta.

Vallanvaihto ilman väkivaltaa on ollut Venäjällä hyvin harvinaista. Vuonna 1991 valta vaihtui kuitenkin varsin rauhallisesti. Vuonna 2000 maa näytti liukuvan saumattomasti Boris Jeltsinin sekasortoisesta Venäjästä Vladimir Putinin johtamaan järjestyksen Venäjään. Presidentinvaalit vaikuttivat sujuvan rauhallisesti – lukuun ottamatta sitä, että uusi hallinto aloitti toimintansa silmittömällä väkivallalla omia kansalaisiaan ja tšetšenejä vastaan.

Onko niin, että veren on virrattava, jotta Venäjä eläisi? Sittenkin hämärissä olosuhteissa murhattu oligarkki Boris Berezovski kampanjoi Vladimir Putinin puolesta vuosina

1999–2000 siksi, että maa tarvitsi lujaa kättä. Kuten sivulliset tarkkailijat arvelivat, Berezovskin rooli oli olla ”Trotskina” Putinin ”Leninille”. Ajatuksena oli, etteivät liikemiehet voineet hallita suoraan, vaan tarvittiin väkivallan ammattilainen tiedustelupalveluista saamaan maa hallintaan.

Vallanvaihto sinetöitiin syyttömien verellä. Syyskuussa 1999 Moskovan köyhissä esikaupungeissa räjähteli pommeja, ja välittömästi tämän jälkeen ”paljastui”, että syylliset olivatkin tšetšeeniterroristeja. Elokuussa nimitetystä tuntemattomasta pääministeristä Vladimir Putinista tuli hahmo, joka näytti puolustavan venäläisiä terrorismilta. Pian tämän jälkeen uudenvuodenaattona 1999 Boris Jeltsin ilmoitti eroavansa. Samalla aloitettiin Tšetšenian toinen sota.²¹

On perusteltua todeta, että väkivalta on ladattu syvälle venäläiseen yhteiskuntaan ja että väkivallan eri kategorioiden suhdetta on vaikea erottaa toisistaan. Läntisessä perinteessä on kyllä sommiteltu distinktioita ja kategorioita väkivallalle. *Gewalt*, *violence* ja *nasilie* ovat kaikki käyttökelpoisia termejä. Saksan *Gewalt* on merkitykseltään ehkä laajin, sillä se kattaa myös vallan ja voiman abstraktit merkitykset. Englannin *violence* ja venäjän *nasilie* ovat suppeampia ja keskittyvät yleensä konkreettiseen väkivaltaan.

Norjalaisen sosiologin Johan Galtungin (1930–2024) määritelmän mukaan väkivallan kategoriat voi jakaa henkilökohtaiseen, strukturaaliseen ja kulttuuriseen väkivaltaan. Venäjällä nämä erot ovat akateemisia ja teoreettisia, kovin saksalaisia määritelmiä. Ehkä voidaan vain todeta, että niin strukturaalisen kuin kulttuurisenkin väkivallan juuret ovat sidoksissa toisiinsa ja syvällä maan traditioissa sekä historiassa. Ne myös hyväksytään luonnollisena osana yhteiskunnallista elämää. Venäjää ei voi olla ilman herrojen ja orjien suhdetta sekä sadistista alistamista.

Kuten runoilija Mihail Lermontov (1814–1841) sen totesi:

”Hyvästit sulle – sä Venäjä niin likainen.

Maa orjien ja herrojen,

ja myös sinisten univormujen,

ja niille kuuliaisen rahvaan rivien.”

Alistamisen muodot ovat myös vaihdelleet melkoisesti. Mongoleista vapautumisen jälkeen niin Moskovan suuriruhtinaskunta kuin myöhemmin Venäjän keisarikuntakin säilyttivät aiemmilta isänniltään oppimiaan hallintometodeja ja sisällyttivät niihin myös saksalaisen hallinnon systemaattisuutta. Ne yhdistyivät moskovalaiseen byrokraattiseen jähmeyteen ja imperialistisiin haaveisiin.

Tämä hallinnon hybridi siirtyi neuvostoaikaan ja sieltä uuden Venäjän kautta nykypäivään. Yhteistä aiempiin tilanteisiin verrattuna on se, ettei totalitaarinen ja militaristinen yksinvalta suvaitse vastaväitteitä tai kritiikkiä.

Esimerkiksi Putinin aikakaudella on synnytetty keskitetty ”vallan vertikaali”. Selkosuomeksi se on merkinnyt sitä, että johtajaan kohdistuva lojaliteetti ja korruptio ovat määrittäneet resurssien ja vallan jakautumisen.

Putinin poliittinen ja taloudellinen järjestelmä on kuin pyramidi, jossa ylhäälle on kertynyt kaikki mahdollinen. Maan kansallisomaisuus on keskitetty hallitsijalle ja hänen ”palvelusluokalleen” sekurokratialle. Vallan pyramidi on hamunnut kaiken itselleen ja jakanut pieniä murusia alaspäin uskollisille.